

Literatuur

AcuBieb 2008

Theo Peeters

Hieronder 'n overzicht van de Nederlandse aculeatenliteratuur uit 2008 die ik onder ogen kreeg en van enkele buitenlandse publicaties die eveneens aspecten van onze aculeatenfauna behandelen. Opmerkelijk in het jaar 2008 was o.a. het verschijnen van de Zeeuwse atlas van bijen en wespen, de vernieuwde determinatietabel tot de Nederlandse spinnendoders en een Ecology-artikel over pollenonderzoek aan Nederlandse hommels van David Kleijn & Ivo Raemakers. Ter gelegenheid van haar jubileum publiceerde EIS een prettig leesbaar boekje over kleine beestjes met daarin ook diverse bijdragen over wespen en bijen.

Als nieuw voor de Nederlandse aculeatenfauna werden in 2008 gemeld: *Andrena spinigera*, *Sphex funerarius* en *Passaloecus pictus*.

In de buitenlandse literatuur verscheen o.a. een nieuwe indeling van de subgenera van het genus *Bombus* (zie elders in dit nummer), een determinatietabel voor *Coelioxys* in Engeland en las ik een mooi overzichtsartikel van Remko Leijs & Katja Hogendoorn over de evolutie van paringsgedrag en morfologie in het genus *Xylocopa*.

Publicaties met een * bevatten een determinatietabel of belangrijke onderscheidingskenmerken tussen soorten.

Dank aan Jan Smit voor enkele aanvullingen.

Literatuur Nederland

Anonymus, 2008. Wespen en hun bestrijding. - Dierplagen 11 (1): 12-13.

Anonymus, 2008. Maxforce R Quantum, de nieuwe siroop tegen verschillende mierensoorten. - Dierplagen 11 (2): 10-11.

Anonymus, 2008. Biologische informatie over vier wespensoorten. - Dierplagen 11 (2): 19.

Anonymus, 2008. De Argentijnse mier. *Linepithema humile*. - Dierplagen 11 (3): 21-23.

Anonymus, 2008. Raten van uitgezwermde bijen vernield. - Natuuronderzoek 18 (1): 11.

Anonymus, 2008. [Twee mannetjes gewone langhoornbij langs de Mokweg bij Den Hoorn in mei 2007]. - Staatsbosbeheer - Texel, Infobulletin 2008 - 3: 1.

Anonymus, 2008. Wespen, mieren en bijen (Hymenoptera): 25. In: T. Peeters & R. Vereijken (eds.), Verslag 777-

soortendag, 8-9 september 2007. - Uitgave KNNV-afdeling Tilburg, 49 p.

Blommers, L.H.M., 2008. *Pemphredon austriaca* (Hymenoptera: Crabronidae) and various other insect species as inhabitants of deserted galls. - Entomologische Berichten 68 (5): 170-174.

Boer, P., 2008. Het inventariseren en monitoren van mieren (Hymenoptera: Formicidae). - Nederlandse Faunistische Mededelingen 28: 17-34.

Boer, P. & B. Vierbergen, 2008. Exotic ants in The Netherlands (Hymenoptera: Formicidae). - Entomologische Berichten 68 (4): 121-129.

Breugel, P. van, 2008. Tronkenbij is trouw aan geboortegrond. - Bijenhouden 2 (11): 8-9.

Breugel, P. van, 2008. Pluimvoetbijen in de berm. - Bijenhouden 2 (12): 10-11.

Breugel, P. van, 2008. Sachembijen: lange tongen, diepe bloemen. - Bijenhouden 2 (3): 8-9.

Breugel, P. van, 2008. IJverige metselaars. - Bijenhouden 2 (5): 8-9.

Breugel, P. van, 2008. Wolbijen zijn katoenplukkers. - Bijenhouden 2 (7-8): 8-9.

Breugel, P. van, 2008. Behangers in een bijenhotel: 34-36. In: Kleukers, R., M. Berg & W. van Strien (red.), Passie voor kleine beestjes, 33,3 jaar Stichting EIS-Nederland. - Jubileumuitgave EIS-Nederland, 90 p.

Brink, T., 2008. Opperuimd staat netjes. Boommier houdt ook van huiselijk hout. - Dierplagen 11 (2): 22-23.

Brink, T., 2008. De vasthoudendheid van de hommelmot. - Dierplagen 11 (4): 18.

Brooks, M., 2008. Proeven in de praktijk. KAD door Bayer aangezocht om werkzaamheid Maxforce Quantum te testen. - Dierplagen 11 (2): 12.

Calle, L. & C. Jacobusse (red.), 2008. Bijen en wespen in Zeeland. - Fauna Zeelandica 4, Het Zeeuws Landschap, Wilhelminadorp, 191 p. [zie ook boekbespreking in Bzzz 28]

Duurland, J., 2008. Deskundig determineren: toegewijd precisiewerk. Een interview met Ton Brink, biotechnicus KAD. - Dierplagen 11 (2): 14-17.

Elshout, P., 2008. Een vreemde eend in de kast. - Bijenhouden 2 (1): 8-9.

Gravendeel, B., 2008. Fossiele bestuiver dateert orchideefamilie. - Entomologische Berichten 68 (2): 42-44.

Hoffmann, F. & M.M. Kwak, 2008. Het belang van biodiversiteit voor bestuiving. - Landschap 25 (3): 129-131.

Kleijn, D. & I. Raemakers, 2008. A retrospective analysis of pollen host plant use by stable and declining bumble bee species. - Ecology 89 (7): 1811-1823.

Kraker, C. de, 2008. Grevelingenverslag 2007. - Ecologisch Adviesbureau Sandvicensis, 65 p.

Kraker, K. de, 2008. Het raadsel van Ooltgensplaat. - Sterna 53 (2): 56-59.

Langeveld, S., 2008. Nesten van de Rode bosmier in AWD. - Natuuronderzoek 18 (2): 8-9.

Loonstra, A.J., M. Reemer, F. van der Meer & J. Smit, 2008. OBN-inventarisaties van bijen in Buurserzand, Kampina, Sprengenbergh, Velhorst en Witte Veen. - Stichting EIS-Nederland, rapportnr. EIS2008-10, 40 p.

* Nieuwenhuijsen, H., 2008. De spinnendoders van Nederland (Hymenoptera: Pompilidae). -

- Jeugdbondsuitgeverij, 's Graveland 74 p. [zie ook boekbespreking in Bzzz 29]
- Nieuwenhuijsen, H., 2008. Een vuurspin op zolder: 44-45. In: Kleukers, R., M. Berg & W. van Strien (red.), Passie voor kleine beestjes, 33,3 jaar Stichting EIS-Nederland. - Jubileumuitgave EIS-Nederland, 90 p.
- Nieuwenhuijsen, H., 2008. Spinnendoders (Pompilidae). - Nieuwsbrief EIS-Nederland 46: 6-7.
- Noordijk, J., K.V. Sykora & A.P. Schaffers, 2008. The conservation value of sandy highway verges for arthropods - implications for management. - Proceedings of the Netherlands Entomological Society Meeting 19: 75-93.
- Noordijk, J., P. Boer, H. Wijnhoven, J. Smits & I. Raemakers, 2008. De staafmier *Ponera coarctata* in Nederland (Hymenoptera: Formicidae). - Entomologische Berichten 68 (3): 78-82.
- Noordijk, J., R. Morssinkhof, P. Boer, A.P. Schaffers, T. Heijerman & K.V. Sykora, 2008. How ants find each other; temporal and spatial patterns in nuptial flights. - Insectes Sociaux 55: 266-273.
- Paalhaar, J., W.J. Boot, J.J.M. van der Steen & J.N.M. Calis, 2008. In-hive pollen transfer between bees enhances cross-pollination of plants. - Proceedings of the Netherlands Entomological Society Meeting 19: 53-58.
- Peeters, H., 2008. Hoeveel hommels zijn er nog?: 37-39. In: Beesten in het nieuws. - KNNV-Uitgeverij, 111 p.
- Peeters, H., 2008. Rode bosmieren geniale krachtpatsers: 49-51. In: Beesten in het nieuws. - KNNV-Uitgeverij, 111 p.
- Peeters, H., 2008. Echte tuinvrienden: 73-75. In: Beesten in het nieuws. - KNNV-Uitgeverij, 111 p.
- Peeters, T., 2008. Trottoirbijen: 38-39. In: Kleukers, R., M. Berg & W. van Strien (red.), Passie voor kleine beestjes, 33,3 jaar Stichting EIS-Nederland. - Jubileumuitgave EIS-Nederland, 90 p.
- Raemakers, I., 2008. De graafwesp *Passaloecus pictus* nieuw voor Nederland (Hymenoptera: Crabronidae). - Nederlandse Faunistische Mededelingen 29: 21-26.
- Reemer, M., 2008. Stadsreus steekt hoofd in wespennest: 48-49. In: Kleukers, R., M. Berg & W. van Strien (red.), Passie voor kleine beestjes, 33,3 jaar Stichting EIS-Nederland. - Jubileumuitgave EIS-Nederland, 90 p.
- Reemer, M., 2008. Boekbespreking: Bijen en wespen in Zeeland. Fauna Neelandica deel 4. - Nieuwsbrief EIS-Nederland 47: 11-12.
- Reemer, M., P. de Boer, F. van der Meer, T. Peeters & J. Smit, 2008. OBN-inventarisaties van bijen, graafwespen en sprinkhanen in terreinen van Natuurmonumenten. - Stichting EIS-Nederland, rapportnr. EIS2008-01, 59 p.
- Reemer, M., R. Beringen & W. van der Slikke, 2008. De Knautiabij: kroon op de beemdskroon. Beheeradviezen voor bloemrijke graslanden in het heuvelland. - Stichting EIS-Nederland, rapportnr. EIS2008-09, 50 p.
- Schaffers, A.P., I.P. Raemakers, K.V. Sykora & C.J.F. ter Braak, 2008. Arthropod assemblages are best predicted by plant species composition. - Ecology 89 (3): 782-794.
- Smit, J., 2008. Wesp op je bord: 20-21. In: Kleukers, R., M. Berg & W. van Strien (red.), Passie voor kleine beestjes, 33,3 jaar Stichting EIS-Nederland. - Jubileumuitgave EIS-Nederland, 90 p.
- Smit, J., 2008. Uitgerangeerd. 20 jaar onderzoek naar bijen en wespen op het emplacement van Westervoort. - Prive-uitgave, 41 p. [zie ook bespreking in Bzzz 28]
- Smit, J., L. Blommers, H. Nieuwenhuijsen, P. Megens, E. van der Spek & G. Vierbergen, 2008. Hymenoptera Aculeata - bijen, wespen, mieren: 141-142. In: B. Drost & J.G.M. Cuppen, Entomofauna van Zuid-Limburg. Verslag van de 162e zomerbijeenkomst te Mechelen. - Entomologische Berichten 68 (4): 130-153.
- Smit, J. & P. Megens, 2008. De wespen *Microdynerus exilis* en *Chrysis gracillima*, kleine zeldzaamheden, maar nog niet verdwenen (Hymenoptera: Vespidae, Chrysididae). - Nederlandse Faunistische Mededelingen 28: 63-68.
- Smit, J.T., 2008. Waaiertjes in je lijf: 24-26. In: Kleukers, R., M. Berg & W. van Strien (red.), Passie voor kleine beestjes, 33,3 jaar Stichting EIS-Nederland. - Jubileumuitgave EIS-Nederland, 90 p.
- Smit, J.T., 2008. Waaiervleugeligen (Strepsiptera). - Nieuwsbrief EIS-Nederland 46: 5-6.
- Spek, E. van der, 2008. Ongewervelden en natuurbeheer: 31-35. In: Verslag symposium Duin- en kwelderbeheer. - Staatsbosbeheer.
- Steen, J.J.M. van der, 2008. Infection and transmission of *Nosema bombi* in *Bombus terrestris* colonies and its effect on hibernation, mating and colony founding. / Apidologie 39 ± 273/282.
- Thissen, T., 2008. Een gesprek met Romee van der Zee. "Semper avanti". - Bijenhouden 2 (11): 10-11.
- Wesseling, M., 2008. Veldkijker. - KNNV Uitgeverij, 127 p.
- Wolda, P., 2008. Lamon voert grootschalig bestrijding uit met Maxforce Quantum. - Dierplagen 11 (2): 13.
- Zee, R. van der, 2008. *Nosema ceranae* op Terschelling. - Bijenhouden 2 (1): 6-8.
- Zee, R. van der, 2008. Monitor Bijensterfte deel 1. Uitwintering en regionale spreiding. - Bijenhouden 2 (9): 12-13.
- Zee, R. van der, 2008. Monitor Bijensterfte deel 2. Varroabestrijding in relatie tot bijensterfte. - Bijenhouden 2 (10): 3-4.
- Zeegers, T. & J.T. Smit, 2008. In memoriam Bob van Aartsen (15 mei 1920 - 1 juli 2007). - Entomologische Berichten 68 (3): 98-105.
- Zwart, F., 2008. Voortschrijdend inzicht: reactie, beheer en biodiversiteit: 7-9. In: Verslag symposium Duin- en kwelderbeheer. - Staatsbosbeheer.

Literatuur buitenland

- Alanen, E.-L., 2008. Habitats and food plants of bumblebee queens in an agricultural landscape. - Proceedings of the Netherlands Entomological Society Meeting 19: 59-65.
- Almeida, E.A.B., 2008. Colletidae nesting biology (Hymenoptera: Apoidea). - Apidologie 39 (1): 16-29.
- * Amiet, F., 2008. Fauna Helvetica 23, Vespoidea 1. - Schweizerische Entomologische Gesellschaft, 86 p.
- Andrietti, F., M. Casiraghi, A. Martinoli, C. Polidori & C. Montresor, 2008. Nesting habits of two spider wasps: *Anoplius infuscatus* and *Episyron* sp. (Hymenoptera: Pompilidae), with a review of the literature. - Ann. soc. entomol. Fr. (n.s.): 44 (1): 93-111.
- Archer, M.E., 2008. The wasps and bees (Hymenoptera: Aculeata) of the sand dunes of Bamburgh, Northumbria and Sandscale Haws, Cumbria. - Entomologist's Monthly Magazine 144: 131-144.
- Archer, M.E., 2008. Dispersal of my aculeate solitary wasp (Hym.) collection. - Entomologist's Monthly Magazine 144: 145.

- Archer, M.E., 2008. Taxonomy, distribution and nesting biology of the species of the genus *Paravespula* or the *Vespula vulgaris* species group (Hymenoptera: Vespidae). - Entomologist's Monthly Magazine 144: 5-29.
- Barbier, Y. & J. Devalez, 2008. *Sphex funerarius* Gussakovsky nouveau pour la Belgique (Hymenoptera, Sphecidae). - Osmia 2: 5-6.
- Beekman, M. & B.P. Oldroyd, 2008. When workers disunite: intraspecific parasitism by eusocial bees. - Annual Review of Entomology 53: 19-37.
- Bergström, L.G.W., 2008. Chemical communication by behaviour-guiding olfactory signals. - Chemical Communications 34: 3959-3979.
- Blank, S.M. (ed.), 2008. Beiträge der Hymenopterologen-Tagung in Stuttgart (3.-5.10.2008). - Uitgegeven door Schwenninger, H., L. Krogmann & V. Mauss, Stuttgart, 41 p.
- Blösch, M., 2008. Zum Blütenbesuch der zweizelligen Sandbiene *Andrena lagopus* Latreille, 1809 (Hymenoptera: Apidae). - BembiX 27: 3-5.
- Bogusch, P., 2008. *Passaloecus monilicornis* (Hymenoptera: Crabronidae) nesting in an artificial nest. - BembiX 26: 3-7.
- Bologna, M.A., M. Oliverio, M. Pitzalis & P. Mariottini, 2008. Phylogeny and evolutionary history of the blister beetles (Coleoptera, Meloidae). - Molecular Phylogenetics and Evolution 48: 679-693.
- Boot, W.J., J.N.M. Calis & M.H. Allsopp, 2008. Selection for reproductive workers in the Cape honeybee population, *Apis mellifera capensis*, leads to social parasitism in bee colonies from the savanna. - Proceedings of the Netherlands Entomological Society Meeting 19: 41-52.
- Brosi, B.J., G.C. Daily, T.M. Shih, F. Oviedo & G. Duran, 2008. The effect of forest fragmentation on bee communities in tropical countryside. - Journal of Applied Ecology 45: 773-783.
- Bruschini, C., R. Cervo, I. Protti & S. Turillazzi, 2008. Caste differences in venom volatiles and their effect on alarm behaviour in the paper wasp *Polistes dominulus* (Christ). - Journal of Experimental Biology 211: 2442-2449.
- Burger, F. & M. Kuhlmann, 2008. Erstnachweis der Bienenart *Colletes mlokosseni* Radoszkowski, 1891 für Deutschland (Hymenoptera, Apoidea, Colletidae). - Entomologische Nachrichten und Berichte 52: 115-117.
- Carreck, N.L., 2008. Are honey bees (*Apis mellifera* L.) native to the British Isles? - Journal of Apicultural Research and Bee World 47 (4): 318-322.
- Carvell, C., P. Rothery, R.F. Pywell & M.S. Heard, 2008. Effects of resource availability and social parasite invasion on field colonies of *Bombus terrestris*. - Ecological Entomology 33: 321-327.
- Coelho, J.R. & C.W. Holliday, 2008. The effect of hind-tibial spurs on digging rate in female eastern cicada killers. - Ecological Entomology 33: 403-407.
- Cölln, K. & A. Jakubzik, 2008. Die Grabwespe *Oxybelus mucronatus* (Fabricius, 1793), ein Neufund für Rheinland-Pfalz. - BembiX 26: 8-10.
- Cölln, K. & A. Jakubzik, 2008. Zu Vorkommen und Lebensweise der Schenkelbienen (*Macropis* spp.) und ihres Futterparasiten, der Schmuckbiene *Epeoloides coecutiens*. - Dendrocybus 35: 51-58.
- Devalez, J. & N.J. Vereecken, 2008. Nouvelles données sur la présence de *Colletes marginatus* Smith (Hymenoptera, Colletidae) sur le littoral belge. - Osmia 2: 3-4.
- * Diestelhorst, O. & K. Lunau, 2008. Beitrag zur Klärung des Artstatus von *Nomada goodeniana* (Kirby, 1802) und *Nomada succincta* Panzer, 1798 (Hymenoptera, Apidae). - Entomologie heute 20: 165-171.
- Dukas, R., 2008. Mortality rates of honey bees in the wild. - Insectes Sociaux 55: 252-255.
- Eban-Rothschild, A.D. & G. Bloch, 2008. Differences in the sleep architecture of forager and young honeybees (*Apis mellifera*). - Journal of Experimental Biology 211: 2408-2416.
- * Ebmer, A.W., 2008. Die westpalaarktischen Arten der Gattung *Dufourea* Lapeletier 1841 (Insecta: Hymenoptera: Apoidea: Halictidae: Rophitinae). Fünfter Nachtrag. - Linzer biol. Beitr. 40 (1): 581-625.
- Esser, J., 2008. Erstnachweis der Wespenbiene *Nomada stoeckherti* Pittioni, 1951 (Hymenoptera: Apidae) in Deutschland. - BembiX 26: 11.
- Flügel, H.-J., 2008. Erster Nachweis der Goldwespe *Chrysis iris* Christ, 1791 in Hessen nach 1900 (Hymenoptera: Chrysididae). - BembiX 27: 5-9.
- Flügel, H.-J., 2008. Erster Nachweis der Feldwespe *Polistes nimpha* (Christ, 1791) im Schwalm-Eder-Kreis (Hymenoptera: Aculeata, Vespidae). - Entomologische Zeitschrift 118 (4): 179-182.
- Frampton, M., S. Droege, T. Conrad, S. Prager & M.H. Richards, 2008. Evaluation of specimen preservatives for DNA analyses of bees. - Journal of Hymenoptera Research 17 (2): 195-200.
- Frommer, U., 2008. Nachweis der Eufeu-Seidenbiene *Colletes hederæ* Schmidt & Westrich, 1993 für Nordrhein-Westfalen (Hymenoptera, Apidae). - BembiX 27: 10-13.
- Frommer, U., 2008. Grundlagen der Ausbreitung und aktuellen nordlichen verbreitung der Efeu-Seidenbiene *Colletes hederæ* Schmidt & Westrich, 1993 in Deutschland (Hymenoptera: Apidae). - Mitt. internat. entomol. Ver. 33 (1/2): 59-74.
- Gardner, K.E., T.S. Seeley & N.W. Calderone, 2008. Do honeybees have two discrete dances to advertise food sources? - Animal Behaviour 75: 1291-1300.
- Goulson, D., G.C. Lye & B. Darvill, 2008. Decline and conservation of bumble bees. - Annu. Rev. Entomol. 53: 191-208.
- Gurel, F., A. Gosterit & O. Eren, 2008. Life-cycle and foraging patterns of native *Bombus terrestris* (L.) (Hymenoptera, Apidae) in the Mediterranean region. - Insectes Sociaux 55: 123-128.
- Harvey, P., 2008. *Andrena nigrospina* Thomson, 1872 in Essex. - BWARS Newsletter, Autumn 2008: 21-23.
- Higes, M., R. Martín-Hernández, C. Botías, E.G. Bailon, A.V. Gonzalez-Porto, L. Barrios, M. Jesus del Nozal, J.L. Bernal, J.J. Jimenez, P.G. Palencia & A. Meana, 2008. How natural infection by *Nosema ceranae* causes honeybee colony collapse. - Environmental Microbiology 10 (10): 2659-2669.
- Hines, H.M., 2008. Historical biogeography, divergence times, and diversification patterns of bumble bees (Hymenoptera: Apidae: *Bombus*). - Systematic Biology 57 (1): 58-75.

- Hocking, G.B. & S.A. Corbet, 2008. A honeybee guest in a nest of *Megachile willughbiella* Kirby (Hym., Apidae). - Entomologist's Monthly Magazine 144: 1-3.
- Holzschuh, A., I. Steffan-Dewenter & T. Tschirntke, 2008. Agricultural landscapes with organic crops support higher pollinator diversity. - Oikos 117: 354-361.
- Hopwood, J.L., 2008. The contribution of roadside grassland restorations to native bee conservation. - Biological Conservation 141: 2632-2640.
- Hughes, D.P., N.E. Pierce & J.J. Boomsma, 2008. Social insect symbionts: evolution in homeostatic fortresses. - Trends in Ecology and Evolution 23 (12): 672-677.
- Hughes, W.O.H., B.P. Oldroyd, M. Beekman & F.L.W. Ratnieks, 2008. Ancestral monogamy shows kin selection is key to the evolution of eusociality. - Science 320: 1213-1216.
- Jakubzik, A., J. Cungs & K. Cölln, 2008. Die Grabwespe *Ectemnius fossorius* (Linnaeus, 1758) und die Wildbiene *Megachile nigriventris* Schenck, 1870, zwei Neufunde für Luxemburg von überregionaler Bedeutung. - BembiX 27: 13-16.
- Jeanson, R., R.M. Clark, C.T. Holbrook, S.M. Bertram, J.H. Fewell & P.F. Kukul, 2008. Division of labour and socially induced changes in response thresholds in associations of solitary halictine bees. - Animal Behaviour 76: 593-602.
- Johnson, B.R., 2008. Within-nest temporal polyethism in the honey bee. - Behav. Ecol. Sociobiol. 62: 777-784.
- Klein, B.A., K.M. Olzsow, A. Klein, K.M. Saunders & T.D. Seeley, 2008. Caste-dependent sleep of worker honey bees. - Journal of Experimental Biology 211: 3028-3040.
- Krauss, K., H. Scharpenberg, R.M. Crewe, F. Glahn, H. Foth & R.F.A. Moritz, 2008. The role of the queen mandibular gland pheromone in honeybees (*Apis mellifera*): honest signal or suppressive agent? - Behav. Ecol. Sociobiol. 62: 1523-1531.
- Kremen, C., G.C. Daily, A.-M. Klein & D. Scofield, 2008. Inadequate assessment of the ecosystem service rationale for conservation: a reply to Ghazoul. - Conservation Biology 22 (3): 795-798.
- Lange, L., 2008. *Bombus semenoviellus* in Norddeutschland und andere Hummelarten des Kreises Steinburg (Schleswig-Holstein). - BembiX 27: 16-20.
- Larkin, L.L., J.L. Neff & B.B. Simpson, 2008. The evolution of a pollen diet: host choice and diet breadth of *Andrena* bees (Hymenoptera: Andrenidae). - Apidologie 39 (1): 133-145.
- Larsson, M. & M. Franzen, 2008. Estimating the population size of specialised solitary bees. - Ecological Entomology 33: 232-238.
- Leadbeater, E. & L. Chittka, 2008. Social transmission of nectar-robbing behaviour in bumble-bees. - Proceedings of the Royal Society B 275: 1669-1674.
- Le Conte, Y. & A. Hefetz, 2008. Primer pheromones in social hymenoptera. - Annual Review of Entomology 53: 523-542.
- Leijs, R. & K. Hoogendoorn, 2008. Correlated evolution of mating behaviour and morphology in large carpenter bees (*Xylocopa*). - Apidologie 39 (1): 119-132.
- Lewis, K.C., 2008. Observations of the bee *Andrena fulva* (Andrenidae) the tawny mining bee. - Bulletin Amateur Entomologists' Society 67: 187-188.
- Lewis, L.A. & S.S. Schneider, 2008. "Migration dances" in swarming colonies of the honey bee, *Apis mellifera*. - Apidologie 39: 354-361.
- Lohrmann, V., M. Ohl, C. Bleidorn & L. Podsiadlowski, 2008. Phylogenie der "Sphecidae" (Hymenoptera: Apoidea) basierend auf molekularen Daten. - Mitt. Dtsch. Ges. allg. angew. Ent. 16: 99-102.
- * Madsen, H.B. & I. Calabuig, 2008. Kommenteret checkliste over Danmarks bier - Del 1: Colletidae (Hymenoptera, Apoidea). - Ent. Meddr. 76: 145-163.
- Mahe, G., 2008. Observations en Loire-Atlantique (France) de *Stenoria analis* (Schaum) (Coleoptera, Meloidae), cleptoparasite de *Colletes hederiae* Schmidt & Westrich (Hymenoptera, Colletidae). - Osmia 2: 11-15.
- * Mei, M. & J.-H. Stuke, 2008. Remarks on *Zodion nigrirarsis* (Strobl, 1902) and other European species of *Zodion* Latreille, 1796, with a revised key (Diptera, Conopidae). - Tijdschrift voor Entomologie 151: 3-10.
- Michez, D., 2008. Monographic revision of the melittid bees (Hymenoptera, Apoidea, Melittidae sensu lato). - Proceedings of the Netherlands Entomological Society Meeting 19: 31-39.
- Michez, D., S. Patiny, P. Rasmont, K. Timmermann & N.J. Vereecken, 2008. Phylogeny and host-plant evolution in Melittidae s.l. (Hymenoptera: Apoidea). - Apidologie 39: 146-162.
- Moron, D., H. Szentgyorgyi, M. Wantuch, W. Celary, C. Westphal, J. Settele & M. Woyciechowski, 2008. Diversity of wild bees in wet meadows: implications for conservation. - Wetlands 28 (4): 975-983.
- Müller, A. & M. Kuhlmann, 2008. Pollen hosts of western palaeartic bees of the genus *Colletes* (Hymenoptera: Colletidae): the Asteraceae paradox. - Biological Journal of the Linnean Society 95: 719-733.
- Murray, T.E., U. Fitzpatrick, M.J.F. Brown & R.J. Paxton, 2008. Cryptic species diversity in a widespread bumble bee complex revealed using mitochondrial DNA RFLPs. - Conservation Genetics 9: 653-666.
- Oldroyd, B.P. & J.H. Fewell, 2008. Large fitness benefits from polyandry in the honey bee, *Apis mellifera*. - Trends in Ecology and Evolution 23 (2): 59-60.
- Neff, J.L., 2008. Components of nest provisioning behavior in solitary bees (Hymenoptera: Apoidea). - Apidologie 39 (1): 30-45.
- Osborne, J.L., A.P. Martin, N.L. Carreck, J.L. Swain, M.E. Knight, D. Goulson, R.J. Hale & R.A. Sanderson, 2008. Bumblebee flight distances in relation to the forage landscape. - Journal of Animal Ecology 77: 406-415.
- Passino, K.M., T.D. Seeley & P.K. Visscher, 2008. Swarm cognition in honey bees. - Behav. Ecol. Sociobiol. 62: 401-414.
- Patiny, S., D. Michez & B.N. Danforth, 2008. Phylogenetic relationships and host-plant evolution within the basal clade of Halictidae (Hymenoptera, Apoidea). - Cladistics 24: 255-269.
- Patricio, G.B. & E.G. Gomig, 2008. Habitat heterogeneity and pollinators: bees in fragmented landscapes (Hymenoptera: Apidae). - Sociobiology 52 (3): 605-618.
- Perrichot, V., S. Lacau, D. Neraudeau & A. Nel, 2008. Fossil evidence for the early ant evolution. - Naturwissenschaften 95: 85-90.
- Pilgrim, E.M., C.D. von Dohlen & J.P. Pitts, 2008. Molecular phylogenetics of Vespoidea indicate paraphyly

- of the superfamily and novel relationships of its component families and subfamilies. - *Zoologica Scripta* 37 (5): 539-560.
- Plant, J. & A. Dubitzky, 2008. Relaxing bee specimens: a quick and easy method. - *Entomol. Austriaca* 15: 41-44.
- Plateaux-Quenu, C., 2008. Subsociality in halictine bees. - *Insectes Sociaux*, 55(4): 335-346.
- Pohl, H. & R.G. Beutel, 2008. The evolution of Strepsiptera (Hexapoda). - *Zoology* 111: 318-338.
- Praz, C.J., A. Müller, B.N. Danforth, T.L. Griswold, A. Widmer & S. Dorn, 2008. Phylogeny and biogeography of bees of the tribe Osmiini (Hymenoptera: Megachilidae). - *Molecular Phylogenetics and Evolution* 49: 185-197.
- Praz, C.J., A. Müller & S. Dorn, 2008. Host recognition in a pollen-specialist bee: evidence for a genetic basis. - *Apidologie* 39 (5): 547-557.
- Praz, C.J., A. Müller & S. Dorn, 2008. Specialized bees fail to develop on non-host pollen: do plants chemically protect their pollen? - *Ecology* 89 (3): 795-804.
- Rangel, J. & T.D. Seeley, 2008. The signals initiating the mass exodus of a honeybee swarm from its nest. - *Animal Behaviour* 76: 1943-1952.
- Rasmont, P., A. Coppee, D. Michez & T. De Meulemeester, 2008. An overview of the *Bombus terrestris* (L. 1758) subspecies (Hymenoptera: Apidae). - *Ann. soc. entomol. Fr. (n.s.)* 44 (1): 243-250.
- Reder, G. & D. Doczkal, 2008. Neue Fundstellen von *Miscophus eatoni* Saunders in der Oberrheinischen Tiefebene (Hymenoptera: Crabronidae). - *BembiX* 27: 21-24.
- Reder, G. & E. Bettag, 2008. Neue Erkenntnisse zur Nistplatzwahl der Orientalischen Mörtelwespe *Sceliphron curvatum* (Hymenoptera: Sphecidae). - *BembiX* 26: 21-22.
- Rivera-Marchand, B., T. Giray & E. Guzmán-Novoa, 2008. The cost of defence in social insects: insights from the honey bee. - *Entomologia Experimentalis et Applicata* 129: 1-10.
- * Rowson, R. & M. Pavett, 2008. A visual guide for the identification of British *Coelioxys* bees. - Privately published, Cardiff, 7 p.
- Rozen, J.G. Jr., 2008. Biology and immature stages of the bee *Nomioides patruelis* (Halictidae: Halictinae: Nomioidini) and of its cleptoparasite, *Chiasmognathus pashupati* (Apidae: Nomadinae: Ammobatini), with a preliminary phylogeny of the Halictidae based on mature larvae (Apoidea). - *American Museum Novitates* 3604: 1-23.
- Rozen, J.G. Jr. & H.T. Özbek, 2008. Immatures of rophitine bees, with notes on their nesting biology (Hymenoptera: Apoidea: Halictidae). - *American Museum Novitates* 3609: 1-35.
- Rundlöf, M., H. Nilsson & H.G. Smith, 2008. Interacting effects of farming practice and landscape context on bumble bees. - *Biological Conservation* 141: 417-426.
- Savard, J., D. Tautz, S. Richards, G.M. Weinstock, R.A. Gibbs, J.H. Werren, H. Tettelin & M.J. Lercher, 2008. Phylogenomic analysis reveals bees and wasps (Hymenoptera) at the base of the radiation of holometabolous insects. - *Genome Research* 16: 1334-1338.
- Saxton, S.M., 2008. Observations on the plasticity of mate finding behaviour in the bee *Colletes succinctus* (Linnaeus) (Hymenoptera: Apoidea). - *Entomologist's Monthly Magazine* 144: 229-241.
- Schmidt, K., 2008. *Oryttus concinnus* (Rossi, 1790) in Deutschland. Neu- oder Wiederfund? (Hymenoptera: Crabronidae). - *BembiX* 27: 24-29.
- Schneider, D., 2008. Beobachtungen zur Paralyse von Beutetieren durch Grab- und Wegwespen. - *BembiX* 27: 30-31.
- Sedivy, C., C.J. Praz, A. Müller, A. Widmer & S. Dorn, 2008. Patterns of host-plant choice in bees of the genus *Chelostoma*: the constraint hypothesis of host-range evolution in bees. - *Evolution* 62 (10): 2487-2507.
- Seeley, T.D. & P.K. Visscher, 2008. Sensory coding of nest-site value in honeybee swarms. - *The Journal of Experimental Biology* 211: 3691-3697.
- Shreeves, G. & J. Field, 2008. Parental care and sexual size dimorphism in wasps and bees. - *Behav. Ecol. Sociobiol.* 62: 843-852.
- Souza, L. de & M.J. de O. Campos, 2008. Composition and diversity of bees (Hymenoptera) attracted by Moericke traps in an agricultural area in Rio Claro state of Sao Paulo, Brasil. - *Iheringia Ser. Zool.* 98 (2): 236-243.
- Sramkova, A. & M. Ayasse, 2008. *Psithyrus* females do possess wax glands. - *Insectes Sociaux* 55(4): 404-406.
- Steffan-Dewenter, I. & S. Schiele, 2008. Do resources or natural enemies drive bee population dynamics in fragmented habitats? - *Ecology* 89 (5): 1375-1387.
- Stöckl, H., 2008. Feldwespen überwintern in Vogelnistkästen. - *BembiX* 27: 39-40.
- Stuke, J.-H. & D.K. Clements, 2008. Revision of the *Myopa testacea* species-group in the palaeartic region (Diptera: Conopidae). - *Zootaxa* 1713: 1-26.
- Taki, H., B.F. Viana, P.G. Kevan, F.O. Silva & M. Buck, 2008. Does forest loss affect the communities of trap-nesting wasps (Hymenoptera: Aculeata) in forests? Landscape vs. local habitat conditions. - *Journal of Insect Conservation* 12 (1): 15-21.
- Tautz, J., 2008. Was Bienen über Blüten wissen. - *Entomologie heute* 20: 27-43.
- Theunert, R., 2008. Zur Verbreitung der Keulenwespen in Nordwestdeutschland (Hymenoptera: Sapygidae). - *Beitr. Naturk. Nieders.* 61: 11-15.
- Theunert, R., 2008. Aufbau, Pflege und Auswertung von Funddatenbanken über Stechimmen (Hymenoptera). - *BembiX* 26: 25-46.
- Theunert, R., 2008. *Eumenes coronatus* (Panzer, 1799) - nun auch in Niedersachsen. - *BembiX* 27: 41.
- Theunert, R., 2008. Weibchen von *Lasiglossum subfulvicorne* (Bluthgen, 1934) (Hymenoptera: Apidae) "rauben" Nektar aus Fingerhutblüten. - *Ent. Nachr. Ber.* 52: 70-71.
- Theunert, R., 2008. Atlas zur Verbreitung der Grabwespen (Hym.: Sphecidae s.l.) in Niedersachsen und Bremen (1978-2007). - *Ökologieconsult-Schr.* 6: 98 p.
- Theunert, R. & P. Sprick, 2008. *Nysson brubanti* Balthasar, 1972 erstmals in Nordwestdeutschland nachgewiesen (Hymenoptera: Sphecidae s.l.). - *BembiX* 26: 22-24.
- Tormos, J., C. Poldori, J.D. Asis & S.F. Gayubo, 2008. Description of mature larvae of *Allodynerus rossii* (Lepeletier), *Ancistrocerus auctus* (Fabricius), *Euodynerus dantici* (Rossi) and *Symmorphus murarius* (Linnaeus) (Hymenoptera, Vespidae). - *Zootaxa* 1946: 42-54.
- Ungricht, S., A. Müller & S. Dorn, 2008. A taxonomic catalogue of the palaeartic bees of the tribe Osmiini (Hymenoptera: Apoidea: Megachilidae). - *zootaxa* 1865, pp 253.

- Vannini, L., A. Carapelli, F. Frati & L. Beani, 2008. Non-sibling parasites (Strepsiptera) develop together in the same paper wasp. - *Parasitology* 135: 705-713.
- Vereecken, N.J., 2008. Pollinator-mediated selection, reproductive isolation and floral evolution in *Ophrys* orchids. - Proceedings of the Netherlands Entomological Society Meeting 19: 9-21.
- Vereecken, N.J. & F.P. Schiestl, 2008. The evolution of imperfect floral mimicry. - *PNAS* 105 (21): 7484-7488.
- Warrant, E., 2008. Seeing in the dark: vision and visual behaviour in nocturnal bees and wasps. - *Journal of Experimental Biology* 211: 1737-1746.
- Westphal, C., et al., 2008. Measuring bee biodiversity in different European habitats and biographical regions. - *Ecological Monographs* 78 (4): 653-671.
- Westrich, P., 2008. Zur Überflutungstoleranz von Hymenoptera in Gallen von *Lipara lucens* (Diptera: Chloropidae). - *Eucera* 1: 1-16.
- Westrich, P., 2008. Flexibles Pollensammelverhalten der ansonsten streng oligolektischen Seidenbiene *Colletes hederæ* Schmidt & Westrich (Hymenoptera: Apidae). - *Eucera* 2: 17-29.
- Westrich, P., U. Frommer, K. Mandery, H. Riemann, H. Ruhnke, C. Saure & J. Voith, 2008. Rote Liste der Bienen Deutschlands (Hymenoptera, Apidae) (4. Fassung, Dezember 2007). - *Eucera* 1: 33-87.
- Whitfield, J.B. & K.M. Kjer, 2008. Ancient rapid radiations of insects: challenges for phylogenetic analysis. - *Annu. Rev. Entomol.* 53: 449-472.
- Williams, P.H., 2008. Do the parasite *Psithyrus* resemble their host bumblebees in colour pattern? - *Apidologie* 39: 637-649.
- * Williams, P.H., S.A. Cameron, H.M. Hines, B. Cederberg & P. Rasmont, 2008. A simplified subgeneric classification of the bumblebees (genus *Bombus*). - *Apidologie* 39: 46-74.
- Wilms, J. & T. Eltz, 2008. Foraging scent marks of bumblebees: footprint cues rather than pheromone signals. - *Naturwissenschaften* 95: 149-153.
- Wilson, J.S., T. Griswold & O.J. Messinger, 2008. Sampling bee communities (Hymenoptera: Apiformes) in a desert landscape: are pan traps sufficient? - *Journal of the Kansas Entomological Society* 81 (3): 288-300.
- Winfree, R., 2008. Pollinator-dependent crops: an increasingly risky business. - *Current Biology* 18 (20): 968-969.
- Winfree, R., N.M. Williams, H. Gaines, J.S. Ascher & C. Kremen, 2008. Wild bee pollinators provide the majority of crop visitation across land-use gradients in New Jersey and Pennsylvania, USA. - *Journal of Applied Ecology* 45: 793-802.
- Wolf, S. & R.F.A. Moritz, 2008. Foraging distance in *Bombus terrestris* L. (Hymenoptera: Apidae). - *Apidologie* 39: 419-427.

Boekbespreking: Bumblebees: their behaviour and ecology

Theo Peeters

Goulson, D., 2003. *Bumblebees: their behaviour and ecology*. - Oxford University Press, 235 p.
ISBN: 0-19-852607-5. Niet meer nieuw verkrijgbaar.

Na 'The Humble-bee' (Sladen 1912) en 'Bumblebees' (Free & Butler 1958 en Alford 1975) verscheen er in 2003 in Engeland een 4^e en in 2006 nog een 5^e boek over 'Bumblebees' van Ted Benton (zie Nieuwsbrief nr. 26: 82). Wat een traditie!

Het vierde hommelse boek, geschreven door Dave Goulson, heb ik meermaals geraadpleegd tijdens het schrijven van de genustekst over *Bombus* voor de bijenatlas. Hieronder een korte bespreking. Helaas is het boek niet meer in de winkel te koop, maar voor de echte liefhebber: in 2010 verschijnt een nieuwe, uitgebreidere versie met als titel 'Bumblebees, their behaviour, ecology and conservation'.

Goulson's boek moet 't niet hebben van de plaatjes. Alleen enkele simpele tekeningen en een 16-tal kleurenfoto's in het midden van het boek vormen de illustraties. Neen, het sterke van dit boek zijn de compacte tekstbrokken, soms met tabellen en diagrammen, over vele onderzoeken aan hommels die in 15 thematische hoofdstukken bij elkaar zijn gebracht. Eigenlijk komt alle relevante ecologische informatie die ik kan bedenken over hommels aan bod. Alleen, er ontbreekt iets over hommelsesterfte onder lindebomen! En voor de goede orde, een determinatietabel en een hoofdstuk over het verzamelen van hommels ontbreken, maar daar duidt de titel ook niet op, daarvoor zijn andere boeken. Neen, dit is een modern boek over sociale organisatie en conflicten, het vinden van een partner, vijanden, voedselplekken, -menu's en -keuzes, over actieradius, communicatie, concurrentie, en over hommels als bestuivers en hun bedreigingen in een globaliserende wereld. Of zoals Bernd Heinrich (2003) in zijn bespreking van dit boek zegt... 'hommels zijn steeds meer model gaan staan voor dierstudies over voedselgedrag, co-evolutie, fysiologische mechanismen van thermoregulatie, sociale biologie, leergedrag en niche-theorie'. Meer hoef ik eigenlijk niet te vertellen... Het boek besluit met een enorme literatuurlijst van meer dan 50 pagina's en een register.